

XIX. YÜZYIL SEYAHATNAMELERİNDE YOZGAT VE ÇEVRESİ Yaşar ÖCAL*

Öz

Osmanlı tarihi ile ilgili yapılan yerel tarih çalışmalarında birinci elden kaynaklarla desteklenmeleri durumunda alternatif bilgi kaynakları olan seyahatnameler farklı amaçlarla Osmanlı ülkesini gezen seyyahların kaleme aldıkları eserlerdir. Bu eserlerden gezilen yerler ile ilgili olarak; dönemin kültür hayatı, sosyal dokusu, ticari canlılığı gibi konularda bilgi sahibi olabilmek mümkündür. Sosyal tarih anlayışının gelişmesi ile birlikte alternatif kaynakların da önemi artmıştır. Seyahatnamelerin tarih araştırmaları açısından önemi de her geçen gün artmaktadır. Osmanlı ülkesinde belli bir prosedüre göre verilen izinlerle seyahat edebilen gezginler, 19. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Mezopotamya ile ilgili birçok eser kaleme almışlardır. Kuruluşu çok eskilere dayanmayan Yozgat ile ilgili yazılmış seyahatnamelerin sayısı sınırlıdır. Seyyahların, yol güzergâhı üzerinde yer almasından dolayı içinden geçerken kısa bilgiler verdikleri Yozgat, 19. yüzyılda yazılmış bazı seyahatnamelerde geçmektedir. Seyyahlar eserlerinde Yozgat ile ilgili olarak şehrin kuruluşu ve Çapanoğullarından çokça bahsetmişlerdir. 19. yüzyılda Yozgat'ta yaşayan Ermeniler, Rumlar ve Müslümanlarla ilgili bilgilerin bulunduğu bu eserlerden, şehrin sosyal ve kültürel hayatı hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehir Tarihi, Seyahatname, Seyyahlar, Yozgat, Çapanoğulları

YOZGAT AND ITS ENVIRONMENT IN XIX TH TRAVEL BOOKS

Abstract

The travel books which are alternative sources of information on local history studies about the history of Ottoman are works of travelers visiting the Ottoman Empire for different purposes. Thanks to these works, it is possible to have information about the areas such as the cultural life of the period, social fabric and buoyant of visited places. With the development of social conception of history, it has also increased the importance of alternative sources. Also, the importance of travel books are increasing day by day. Travelers who can only travel with a special procedure permission in Ottoman territory, wrote a lot of works relating to Anatolia and Mesopotamia from 19th century on. There is a limited number of travel book about Yozgat which doesn't go back along way of its foundation. There is rundown about Yozgat in some travel books written in 19th century due to taking place of the travelers' itinerary. Travelers' mentioned a lot about establishment of the city of Yozgat and Capanoglu in their works. We can have knowledge about social and cultural life of the city from these works which include information related to Armenians, Greeks and Muslims living in Yozgat in 19th century.

Keywords: Town History, Travel book, Travelers, Yozgat, Capanoglu

1. GİRİŞ

18. ve 19. yüzyılda Türkiye'yi gezen seyyahların büyük bir çoğunluğu Batı Anadolu'yu ve kıyı şehirlerini ziyareti tercih ettiğinden pek azı Yozgat'a uğramışlardır. Kuruluşunun çok eskilere dayanmaması nedeniyle, Evliya Çelebi seyahatnamesi ve bunun gibi 18. yüzyıl öncesine ait seyahatnamelerde Yozgat'tan bahsedilmemesi de tabii görülmektedir. Şehre uğrayanların birçoğu Yozgat'ı ziyaret etme amacından ziyade güzergâh üzerinde bulunması yönüyle içinden geçerken izlenimlerini aktarmışlardır. Yozgat'la ilgili inceleyebildiğimiz eserlerde ortak nokta dönemin önemli ayanlarından olan Çapanoğullarından bahsetmeleri olmuştur. Bununla birlikte seyahatnamelerde, 19. yüzyılda Yozgat'ın nüfus yapısı, sosyal ve kültürel hayatı, farklı kimliklerin bir arada yaşaması, dini hoşgörüsü gibi konulara da yer verildiğini görmekteyiz. Yakınçağ Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi çalışmalarında, arşiv belgelerinin arşiv dışı malzemeyle beraber ve birbirinin tamamlayıcısı olarak kullanılması çok

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi ABD, yasarocal66@gmail.com.tr

önemlidir. Sadece arşiv belgelerine dayanarak veya sadece arşiv dışı malzemelerden yararlanarak sonuca gitmenin meydana getireceği sakıncaları göz önünde bulundurarak tarih araştırmalarında kullanılan seyahatnamelerden yola çıkarak 19. yüzyıl Anadolu'sunun bir şehrinin, belli bir kesitini gözlemlemeye çalışacağız.

Günümüzde yerli tarihçilik, seyahati ve seyahatnameleri akademik çalışmaların bazı boşlukları doldurması itibarıyla yardımcı bir unsur olarak kabul ederken, batıda seyahat ve seyahatname başlı başına ayrı bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Seyahatnamelerin içeriklerini şekillendirmede Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler birinci derecede rol oynamıştır. XV. ve takip eden yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesinde olan ve seyyahların pek çok açıdan hayranlıkla bahsettikleri bir ülke iken XIX. yüzyılın başlarından itibaren bu durum değişmiş, Batı dışında kalmış toplumlar uygarlaştırılması gereken ötekiler olarak düşünülmüş ve yazılan seyahatnamelere de bu bakış açısı yansımıştır. Özellikle XIX. yüzyılda nitelik ve nicelik bakımından zirveye çıkan seyahatnamelerin şehir tarihleri açısından önemli bir yere sahip olduklarını söyleyebiliriz (Yılmaz, 2013: 590).

Seyahatnamelerde Yozgat ve çevresini anlatmaya geçmeden önce Osmanlı Devletinde seyahatname prosedürü hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

2. OSMANLI DEVLETİNDE SEYYAHLARIN İZLEDİKLERİ PROSEDÜR

Arapça “siyahât” ve Farsça “nâme” sözcüklerinin birleşiminden oluşan seyahatname; yazarların yurt içinde ve yurt dışında yaptığı gezilerde gördükleri yerlerin ilgi çeken, değişik olan taraflarını yalın ve samimi bir anlatımla yansıttığı yazılardır. Seyyah ise gezmek, tanımak, görmek, dinlenmek amacıyla geziye çıkan kimseye denir (T.D.K. Türkçe Sözlük C.2, 1992: 1292). Herhangi bir gezgin veya gözlemcinin ziyaret ettiği belli bir coğrafi alana ve tarihsel bir döneme dair izlenimlerini ve topladığı bilgileri yazıya aktardığı metinler olan seyahatnamelerde seyyah, bir toplumun yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, türlü açılardan dikkatini çeken ve okurun dikkatini çekeceğini umduğu noktaları sergilemeye çalışır.

Seyahatnamelerin tarih yazımına ışık tutabilecek kaynaklar arasında yer alıp almadığı hususu, tarihçiler arasında tartışma konusudur. Seyyahlar, zaman zaman keyfi ve taraflı aktarımlar yapmakla, ziyaret ettikleri toprakları kendi kültürel birikimleri ve bakış açılarıyla tasvir etmekle suçlanmıştır. Ancak farklı seyyahların aynı coğrafi alana ve tarihsel döneme ait gözlemleri karşılaştırıldığında, seyahatnameler daha eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiş olacaktır. Osmanlı coğrafyasını gezen batılı seyyahların izleniminde buldukları dönemdeki Avrupa siyasi düşüncesi hakkında bilgi sahibi olmak, bu kaynaklara başka bir eleştirel perspektif getirecektir. Seyyahların Osmanlı hakkında yansıttıkları bakış açısı, batının doğuyu algılayış şekli ve dolayısıyla siyasi düşünce tarihi hakkında ipuçları verecektir. Osmanlı arşivleri ve seyahatnameler dışında, Osmanlı toplumsal yaşamıyla doğrudan bağlantılı kaynaklar sınırlıdır. Sultan tarafından atanan resmi tarihçilerin kaleme aldıkları kronikler, genellikle askeri seferleri, savaşları, siyasi ve diplomatik ilişkileri konu eder. Bu bağlamda seyahatnameler; tarihsel ve toplumsal topoğrafya ile birlikte coğrafya alanındaki çalışmalarla şehir tarihleri açısından önemli ayrıntılar içerir (Yılmaz, 2013: 588).

Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu ve genişlediği coğrafi alan itibarıyla yabancıların dikkatini çeken ve kuruluşundan yıkılışına kadar pek çok seyyah tarafından ziyaret edilen bir ülke olmuştur. Osmanlı coğrafyasına yönelik seyahatlerde özellikle XV. yüzyıldan sonra büyük bir artış olduğu görülür (Ağaoğlu, 1981: 29-34). Genel olarak Osmanlı Devleti'ne yabancıların yaptıkları seyahatleri, haber edinme başta olmak üzere devlet görevlileri, yeni ve

değişik yerler görmek isteyen gerçek seyyahlar ve bilimsel araştırma yapmak için seyahat edenler olarak üç ana grupta toparlayabiliriz (Baykara, 2013: 32-44). Seyahatnamelerin yazılmasında diplomatik bir görev, hac, misyonerlik faaliyetleri, ticari seyahatler, askeri seferler ve bilimsel nedenlerle yapılan gezilerin etkili olduğu görülmektedir. Seyyahların içinde siyasi görevliler, esirler, yeni ticaret yolları arayanlar, siyasi ajanlar, konsoloslar, bitki ve böcek toplayan doğa bilimciler, yerinde araştırma yapan arkeologlar, tarihçiler, coğrafyacılar, jeologlar ve misyonerler bulunmakta ve bunlar kendi alanı ile ilgili gözlemler yapmaktadırlar. Osmanlı sosyal tarihine ilişkin eksikliklerin doldurulmasında seyahatnameler önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Zira seyahatnamelerde Osmanlı sosyo-kültürel hayatı üzerine gerekli ve ayrıntılı bilgiler yer almaktadır (Yılmaz, 2013: 596).

Osmanlı İmparatorluğu yaptığı anlaşmalarla diğer devletlerin vatandaşlarına topraklarında güven içinde seyahat yapma iznini ve garantisini vermektedir. Bir yabancı, Osmanlı sınırları içinde 18- 19. yüzyıllarda seyahat edebilmek için, İstanbul'da görevli elçileri aracılığıyla başvuru yapmaktaydı. Elçi, seyahat edecek kişinin adını, amacını, nereye gideceğini, yanındakileri ve izin isteğini içeren bir dilekçe yazmaktaydı. Bu dilekçeye istinaden buyruldu da alınan istek için bir emir çıkmaktaydı. Yol emri çıkmadan önce, seyahat izninin verilip verilmeyeceğine dair bir inceleme yapılmaktadır. Seyahat için başvuruda bulunup izin alan kişiler, ellerinde elçilikten aldıkları yazı, padişah'tan aldıkları yol emri ile yolculuğa çıkmaktaydılar. Her geçtikleri yerde yetkili kişiye bu belgeler gösterilip *mürur tezkeresi* alınmaktaydı (Sezer, 2003: 110).

Osmanlı'da *mürur tezkeresi* denilen *yol izni* almaksızın bir şehirden diğerine gitmek yasaktı. Bu iznin alınışı uzun bir işleme bağlıydı. Mürur tezkerelerine 'ticaret içindir' kaydı konulduğunda Avrupalılar, istedikleri yere gidip, istedikleri kadar kalıyorlar ve güvenlikleri için gerekli tedbirler de devlet tarafından sağlanmış oluyordu. Seyahatin güven içinde olmasını sağlamak amacıyla bir yol emri veriliyordu. Yol emirleri ticari sınıftan Müstemin, Beratlı, Avrupa ve Hayriye tüccarlarına verilmekteydi. Yol hükmü ya da emri bir ücret karşılığı alınmaktaydı. Avrupa ve Hayriye tüccarına tanınan ticari kolaylıklar sayesinde Avrupalılar rahat bir şekilde Osmanlı Ülkesinde seyahat edebilmekteydiler (Çadrcı, 2000: 115). Yabancılar, Osmanlı topraklarında seyahat edebilmek için elçileri aracılığıyla yol emri alırken, Osmanlı vatandaşlarının seyahat edebilmek için ellerinde mürur tezkeresi denilen bir belgeyi bulundurmaları gerekiyordu. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde dolaşım 19. yüzyılın ortalarından itibaren yeni bir düzenlemeye tabii tutulmuştur. 14 Şubat 1867 tarihinde Pasaport Odası Nizamnamesi çıkarılmıştır. Nizamnameye göre yanında pasaportu olan yabancı, Osmanlı ülkesi içinde seyahat ettiğinde ayrıca mürur tezkeresi de almak mecburiyetinde tutulmuştur. (Sezer, 2003: 114)

3. XIX. YÜZYIL AVRUPALI SEYYAHLARIN ANLATIMIYLA YOZGAT VE ÇEVRESİ

Günümüz Yozgat ilinin sınırlarında bulunan yerleşim yerlerinin 19.Yüzyıl seyahatnamelerindeki durumu çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Yozgat ilinin geçmişte Bozok sancağı sınırları içerisinde bulunması hasebiyle günümüzde Yozgat ve Bozok kavramları birbirinin yerine kullanılabiliniyor. Esasında Bozok geniş bir bölgenin adı olup, Yozgat bu bölge içindeki bir yerleşim yerinin adı olmuştur. Geniş bir bölge olan Bozok Sancağına bağlı Yozgat, 19. Yüzyıl'da, değişik zamanlarda idari anlamda değişikliğe uğramıştır. Örneğin, 1831'de Yozgat ve çevresi, Eyalet-i Sivas (Rum) içinde Bozok Livası

olarak yer almaktaydı. 1847'deki yönetsel bölünmede, Bozok Livası Eyalet-i Sivas'tan ayrılarak kendi başına bir eyalet olmuştur. Bu dönemde Bozok Eyaleti, Merkez Liva ile Kayseri Livasından oluşuyordu. 1867'de, Yozgat kazasının içinde bulunduğu Bozok Sancağı Ankara Eyaletine bağlıydı. Bozok Sancağı, Yozgat Merkez Kaza, Çorum, Budaközü ve Maden kazalarından oluşmaktaydı. 1877'deki idari bölünüm sonrası Bozok Sancağının kazaları, sırasıyla Yozgat Merkez Kaza, Akdağmadeni, Boğazlıyan, Çorum ve Sungurlu idi.(Yurt Ans., 1984: 7643) Seyyahların anılan yüzyıl içerisinde farklı zamanlarda Bozok Sancağını gezdiklerini göz önüne alırsak, mekanın sınırları genişlemiş olacaktır. Bu anlamda çalışmamızı mekan ve zamanla sınırlama gereği duyduk.

Yozgat ve çevresi 19. yüzyılın ortalarından itibaren birçok gezginin seyahatnamesine konu olmuştur. Yörenin maddi ve manevî kültürü hakkında gözlemlere dayanan bilgileri ihtiva eden seyahatnameler, araştırmacıların, Yozgat ve çevresi ile ilgili Osmanlı'nın son döneminde aradıkları birçok bilgileri bulabilecekleri kaynak olma özelliği taşımaktadır. Yozgat çevresini gezen gezginlerin başında İngiliz John Macdonald Kinneir, Fransız Seyyah Charles Texier (Texier, 2002), Fransız Georges Perrot (Kuran, 1997), Henry C. Barkley (Barkley, 2007), İngiliz Frederick Burnaby (Burnaby, 2000), Fransız Vital Cunet (Cunet, 2001), P. De Tchihatcheff (Tchihatcheff, 1867) ve Bafıralı Doktor Yanko (Yanko, 1889) gelmektedir.

Bu seyyahlardan başka Karadeniz veya Doğu Anadolu'ya giderken içinden geçtikleri Yozgat bölgesi ile ilgili izlenimlerini yazan birçok seyyah da bulunmaktadır. 1836-1837 yıllarında Anadolu üzerinden Mısır'a giden Fransız M. Papistin Poujoulat, Osmanlı ülkesinde haritalar çizmek amacıyla gezen Kiepert, 1850'den 1859'a kadar muhtelif istikametlerde Anadolu'yu gezen Alman Mordtmann, H. F. Tozer, Leake, Yohanne ve İsbambert gibi seyyahları sıralayabiliriz(Sakin, 2012:11).

3.1 Seyyahlar ve Seyahatnameler

19. yüzyılda Anadolu'yu gezen ünlü Fransız arkeolog ve gezgini Charles Texier'in bundan yaklaşık 170 yıl önce Yozgat'ın da içinde yer aldığı Anadolu'da gerçekleştirdiği iki ilmi gezi ve buna dair incelemelerinin yer aldığı Küçük Asya (Asie Mineure), adlı eseri yayınlandığı yıllarda ilim dünyasında büyük yankı uyandırmış, Türk aydınlarının derhal dikkatini çekmiş ve Ali Suat Bey tarafından tercüme edilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maârif Vekâleti'nin iki numaralı neşriyatı olarak yayınlanmıştı.

Charles Texier'in Anadolu'nun coğrafyasına, tarihine ve arkeolojisine dair verdiği bilgilerin (ören yerleri adlarının tespiti, aralarındaki mesafeler, sınırların tayini, şehirlerin, binaların, abidelerin tavsifi, dağların, ovaların güzellikleri, kitabelerin okunuş ve tercümeleri vb.) pek değerli olduğunu, ancak yazarın Anadolu'yu gezip dolaştığı zaman dilimindeki kişisel gözlem ve tespitlerine dair verdiği bilgilerin ihtiyatla karşılanması ve diğer kaynaklardan sağlanacak bilgilerle karşılaştırılarak kullanılması gerektiğini de unutmamak gerekiyor (Kaya, 2012:245-262). Charles Texier'nin, Anadolu'nun çok eski dönemlerinin yanı sıra 19. yüzyıldaki sosyo-ekonomik ve kültürel durumu hakkında aktardığı gözlemsel bilgiler, dönemin Anadolu'sunu geniş bir biçimde tasvir etmektedir. Anadolu'nun hemen her bölgesi hakkında çok eski dönemlere ait tarihsel bilgileri aktardıktan sonra kendi dönemindeki gözlemlerini ve bilgileri de ekleyen yazar, okuyucunun 19. yüzyıldaki Anadolu'yu daha ayrıntılı ve mukayeseli olarak anlayıp öğrenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, burada verilen bilgiler, 19. yüzyılda Anadolu'yu gezen diğer seyyahların yazdıklarıyla kıyaslandığında bir bütün halinde ayrı bir anlam kazanacaktır. Küçük Asya'nın yazarı

Texier'in, 1832 yılındaki gezisinden sonra Batı'da yapmış olduğu tanıtımları sayesinde, Anadolu'ya birçok araştırmacı ve seyyah akın etmiştir. Eserin kırk dokuzuncu bölümünde Yozgat, Ankara, Eskişehir, Çorum ve Kastamonu'dan bahseder. (Texier, 2002: 486).

Yozgat ve çevresi ile ilgili izlenimlerini yazan başka bir seyyahta Georges Perrot'tur. Perrot, 1861 yılında Fransız hükümetince, Anadolu'da arkeoloji araştırmaları yapmakla görevlendirilmiştir. Bu seyahatte gördüklerini ve edindiği intibaları 1864'te Paris'te kitap halinde yayımlamış olan Perrot, eserin 2. Baskısı 1867'de çıkarmıştır. Söz konusu seyahat heyetinde Arkeolog Perrot başkanlığında bir Fransız mimar, bir Fransız doktor, bir Levanten tercüman ve bir Müslüman kavas bulunmaktadır. Heyet 2 Mayıs 1861'de vapurla İstanbul'dan İzmit'e hareket etti, Bursa-Bandırma-Kütahya-Sivrihisar-Mudurnu-İzmit güzergâhını takip ederek Haziran sonunda İstanbul'a döndü. Heyet on beş gün Beyoğlu'nda kaldıktan sonra, Temmuz ortasında yeniden yola çıkıp 16 Temmuz sabahı Karadeniz Ereğlisi'ne vardı (Kuran, 1997:150). Bu sefer heyet Bolu-Ankara-Yozgat-Çorum-Amasya üzerinden Samsun'a ulaştı; 20 Aralıkta da denizyoluyla İstanbul'a döndü. Böylece Anadolu seyahatinin ilk bölümü iki ay, ikinci bölümü dört buçuk ay sürmüştür.

Balkanlar üzerinden Anadolu'ya seyahat etmiş bulunan başka bir gezinde Henry C. Barkley, aslında bir demiryolu mühendisidir. Balkanlar'da demiryolu döşenmesi işinde görev alan Barkley, Osmanlı coğrafyası, özellikle de Anadolu ve Balkanlar'a yaptığı gezilerle ilgili günlükler tutmaya başlar. Notlarının yayınlaması için yayınevlerinden yoğun teklifler alır ve kitabı 1891 yılında Londra'da basılır. Kitabında tarafsız olmaya çalışsa da zaman zaman Batılı bilinçaltının su yüzüne çıkmasına engel olamaz. Osmanlı ülkesinde gördüğü hata, kusur ve eksiklikleri acımasızca eleştirirken gözlemlerini olduğu gibi aktarmaya özen gösterir. Barkley, eserinde dönemin günlük hayatına ilişkin çarpıcı bilgiler aktarmaktadır.

Yozgat ve çevresini gezen başka bir seyyah da Fred/Frederick Burnaby'dir. Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkların durumuna ilişkin Avrupa kamuoyunda ortaya atılan iddiaların gerçeklik durumunu anlamak, Anadolu'da olan bitenleri kendi gözleriyle görmek isteyen İngiliz subayı 1876 yılında Anadolu'yu baştanbaşa dolaşır. Frederick Burnaby, Anadolu'yu beş ayda gezmiş, yaklaşık 3200 kilometre yol kat etmiştir. Gezgin, Anadolu'ya gitmesinin nedeni olarak, Avrupa'da Türkler hakkında söylenenlerin, medyada yazılan haberlerin ve bilhassa İngiliz medyasında yer alan Bulgaristan katliamının aslını öğrenmek, Anadolu'yu yerinde keşfetmek olarak belirtmiştir. İngiltere'den gemiyle yola çıkan yazar İzmir'e gelir. Ertesi gün İstanbul'a geçer. Çeşitli görüşmelerden sonra Yozgat-Sivas-Tokat'ında içinde bulunduğu çok geniş bir alanda gezilerde bulunur ve izlenimlerini bir kitapta toplar.

Yozgat'la ilgili seyahatname yazan başka bir kişi de Osmanlı vatandaşı olan Doktor Yanko'dur. 1889 yılında Samsun'dan Yozgat'a bir yolculuğa çıkan ve bu uzun olmayan mesafede gördüğü bazı yerleşim yerlerini oldukça kısa hikâye eden Doktor Bafralı Yanko yaklaşık elli beş gün kaldığı Yozgat'ı anlatmasının amacının ne dünyada meçhul kalmış bir takım coğrafyaların topoğrafyasını anlatmak ne de bu coğrafyalarda yaşayan çeşitli kavimlerin ahlak, adet ve yaşam biçimlerini araştırmak olduğunu belirtir. Yozgat'ta kaldığı süre müddetinde abartılı olmaktan kaçınarak, gördüklerini bir Osmanlı vatandaşı bilinciyle nakil ve hikâye etmek amacıyla olan Yanko, Samsun Limanından Yozgat'a ulaşan karayolları ve köprülerin bakımsızlığı, yerleşim yerlerinin ekonomik sorunları, Anadolu'nun imardan yoksun durumu, halkın sağlıksız şartlarda yaşaması, kadın ve çocuk hastalıklarının yaygınlığı gibi sorunları seyahatnamesinde yazar.

Seyyah Vital Cuinet tarafından hazırlanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu coğrafyasının sosyoekonomik durumu hakkında istatistiki bilgiler veren La Turquie d'Asie'da önemli bir kaynaktır. 1880-1892 yıllarında hazırlanan eser, dönemin padişahı Abdülhamid

tarafından beğenilmiş ve Osmanlıcaya çevrilmesine karar verilmesine rağmen seyyahın ölümünden dolayı başlanan çeviri yarım kalmıştır. Günümüzde henüz Türkçeye kazandırılmamış bu eser de Yozgat ve çevresi hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

Yozgat'ın yakınında bulunan Tokat, Amasya, Sivas bölgelerini 1854-1856 gezen Amerikalı misyoner Henry John Van Lennep'in yazmış olduğu eserler de coğrafi olarak birbirine çok yakın olan bu bölgedeki sosyal ve kültürel hayatta birçok benzerliklerin olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir (Şahin, 2005: 213). 1818'de Orta Anadolu'yu oldukça karışık bir rota takip ederek dolaşan başka bir gezgin J. M. Kinneir da Yozgat ve çevresi hakkında bilgi vermektedir. (Paradeisopoulos, 2015: 358).

Fransız seyyah Baptistin Poujoulat'nın, 1836-1837 yıllarında Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'a yaptığı seyahati, mektuplar halinde anlattığı kitabında Yozgat'la ve özellikle Çapanoğulları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu yazdıklarımızın dışında da bazı seyahatnamelerde geçen Yozgat'la ilgili bölümler, Türkçeye çevrilerek ansiklopedi ve mahallî yayınlarda parçalar halinde yer almıştır (Duygu, 1950).

3.2 Şehrin Tarihi ve Çapanoğulları

Şehrin tarihinin çok eskilere dayanmadığını ifade eden Gezgin Burnaby'nin (Boydaş, 2000:185) vermiş olduğu bu bilgiyi, Yozgat'ta bulunduğu dönemde şehrin tarihi ile ilgili yaşayanlardan bilgi alan Doktor Yanko'da da okumaktayız. Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Anadolu coğrafyasında Yozgat'ın büyük bir öneme sahip olduğunu, kısa süre önce vilayet merkezi kabul edilmiş olduğunu, çevresindeki diğer vilayetlere nispetle kalabalık bir nüfusa sahip olması itibarıyla 137 senedir birinci derecede vilayet olarak anılmayı hak ettiğini yazan Yanko, Yozgat adının kaynağı ile ilgili olarak, buraya yerleşenlerin, sürülerine yaylak yaptıklarını, sonradan şehir kurulduğunda da Yozgat adının bu şekilde yerleşmiş olduğunu belirtir (Ulutürk, 2013: 355).

C. Texier'de anlattıklarına göre Yozgat'ın ilk yerleşim yerleri Yörüklerin yaylağı olan pek sade bir Türkmen köyü iken, Çapanoğlunun cediti olan Ahmet Paşa bu köyde (Yozgat'ta) doğmuş, ve iktidara gelir gelmez bu eski yaylasında bir şehir tesis etmiştir. Yozgat şehrinin XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren oluşturulduğunu ifade etmiştir (Texier, 2002: 476).

19. yüzyılda bu coğrafyayı gezen seyyahların ortak olarak bahsettikleri Çapanoğulları ile ilgili olarak Fransız seyyah Baptistin Poujoulat, 1836-1837 yıllarında Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'a yaptığı seyahati anlatan eserinin 18. Mektubunda bu konuyla ilgili olarak; Çapanoğullarının Anadolu'daki en kuvvetli derebeylerden biri olduğu yazmakta ve Türkmen asıllı olan bu sülalenin Osmanlıların Anadolu'yu fethinden beri bu bölgeye hakim olduğunu belirtmektedir. Bu tarihlendirme çok doğru olmasa da Çapanoğullarının kontrolleri altındaki bölgenin sınırlarını veren Gezgin Poujoulat, batıda Kızılırmak'a, kuzeyde Zile'ye kadar uzanan bu gücü Tokat'taki yerel yöneticilerin tanıdığı gibi güneyde Kayseri'ye kadar bütün Kapados bölgesinde de etkili olduğunu yazmaktadır.

Kontrolü altındaki bölgede yaşayan halk 1837'de bile Çapanoğulları'nın hatırasını şükranla andıklarını, Babıalî'nin emirlerine boyun eğmek istememesi üzerine padişahın 1814 de buraya bir ordu gönderildiğini yazan gezgin Poujoulat, Çapanoğullarının kahramanca dayanmasına rağmen hiç ümit kalmayınca yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldığını ve bundan sonra kontrolleri altındaki bölgelerin eski zenginliklerini ve canlılıklarını yitirdiklerini yazar (<http://kirkayakdergisi.com/pdf/ozetilginbilgiler2.pdf>, 09.06.2015).

Seyahatnameler arasında benzerleri içerisinde en eski tarihli olması ve Yozgat hakkında vermiş olduğu ayrıntılı bilgiler bakımından önemli bir yere sahip olan İngiliz John Macdonald

Kinneir'in eseridir. Çapanoğlu Süleyman Bey'de dört gün misafir kalan bu seyyah, onun nüfuzu ve yaşantısı hakkında oldukça geniş malûmat vermektedir (Duygu,1953: 5-6)

Ana ticaret yollarının Yozgat'tan geçmemesi şehrin kuruluşunu ve bayındır hale gelmesini geciktirmiştir (Ocak, 1992: 322). 18.yüzyıl ve sonrasında Yozgat ve çevresinin bayındır hale gelmesinde Çapanoğulları'nın ciddi etkisi olmuştur. Gezgin Kinneir buna örnek olacak şekilde Süleyman Bey'in uyguladığı siyaseti anlatırken; Ankara'da ekmek ve hububat fiyatları çok yükseldiği ve dönemin Ankara valisinin de ürünlerde tekel oluşturduğu yıllarda halkın ürünlerini pazarda satamaz hale geldiğini belirtir. Bu uygulamadan rahatsız olan halka Yozgat'ta Çapanoğullarının himaye gösterdiği şayia olmuş ve birçoğunun Çapanoğullarına sığındığını anlatır (<http://www.kizilkoca.net/?&Bid=335069>, 10.06.2015).

Gezgin Perrot'a göre XVIII. yüzyılda Yozgat ve çevresinde yarı bağımsız bir hükümet kuran Çapanoğulları hâkimiyeti Süleyman Bey zamanında Orta Anadolu'nun büyük bir kısmına yayılmıştır. Sultan II. Mahmud'un 1820 yılına doğru uyguladığı merkezîyetçi siyaset sonunda Çapanoğullarının nüfuzu kırılmış, hanedanın son temsilcisi Ahmed Bey de Yozgat'ta devletin tahsis ettiği maaşla geçinir olmuştur. Ahmed Bey'i ziyaret eden Perrot, halkın kendisine saygı duyduğuna şahit olmuştur (Kuran, 1997:153).

3.3 Dönemin Seyahatnamelerine Göre Yozgat'ın Nüfus Yapısı ve Azınlıklar

Osmanlı coğrafyasını gezen hemen hemen her seyyah şehirlerin nüfuslarını vermek konusunda kendilerini zorunlu hissetmişlerdir. Bu tahmin bazen şehirdeki hane veya aile sayısına bazen de toplam nüfusa ilişkin bir rakam şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında bu nüfusun etnik ve dini gruplara göre dağılımını da yapmak seyyahların ihmal etmedikleri bir detaydı. 19.yüzyılda Osmanlı Devleti'nde milliyetçi ayrılıkçı fikirlerin etkisi ile azınlıklar yaşadıkları yerlerde nüfuslarını fazla göstermenin telaşına düşmüşlerdir. Bazı seyyahlar tarafından çizilen haritalarda Anadolu'nun büyük bir kısmının Ermenistan olarak çizildiği göz önüne alınırsa(Tanrıkulu, 2014:189-205) Yozgat ve çevresinde verilen Ermeni nüfuzu sayılarına temkinli yaklaşmak yerinde olacaktır.

XIX. yüzyılın başlarında Yozgat'ı gezen J. McDonald Kinneir'e göre o sırada kasabanın nüfusu 16.000 civarındaydı ve bu nüfus içerisinde Rum, Ermeni ve Yahudiler bulunmaktaydı. Kasabanın nüfusu 1840'larda 15.000 dolayındaydı. Mordtmann tarafından verilen bilgiye göre 1850'de Yozgat' ta kırk sekiz Rum, 500-600 Ermeni ve tahminen 20.000 kadar Türk nüfusu vardı (Koç, 2013:563).

Fransız seyyah Baptistin Poujoulat'un yazdıklarından 1837'de Yozgat'ta beş bin Türk, bin Rum ve bin Ermeni yaşadığını öğrenmekteyiz (<http://kirkayakdergisi.com/pdf/ozetilginbilgiler2.pdf>, 09.06.2015). 5 Kasım 1861 tarihinde maiyetindekilerle Yozgat'a gelen Perrot'a göre Yozgat, 5-6 bin nüfuslu büyükçe bir köy görünümünde olup; Ankara ve Kayseri mutasarrıflıklarının da bağlı bulunduğu eyalet merkezidir (Kuran, 1997: 152). F. Burnaby, Yozgat'ta on bin civarında insan yaşamasına rağmen hemen hemen hiç cinayete rastlanmadığını, Türkler, Acemler, Ermeniler, Rumlar, Çerkezler, Tatarlar, Kürtler, Türkmenler ve Gürcüler gibi her milletten insanın bir arada yaşadığını belirtir (Burnaby, 2000:112).

Yozgat'ta yaşayan Ermeni ve Rumlar hakkında birçok bilgi veren Gezgin Burnaby, özellikle Ermenilerin çeşitli önemli kamu görevlerinde de bulunmakta olduklarını yazar. Örneğin Yozgat telgraf müdürünün bir Ermeni olduğu ve Müslüman çocukların Ermeni çocuklarına 'Gavur' diye bağırarak rahatsız etmeleri üzerine müdürün Müslüman çocukları dövdüğü anlatılır. Olayı gören birkaç Türk'ün müdürü dövdüğü, müdürün şikâyetçi olması ile

bu Türklerin hapse atıldığı belirtilir. Hapse atılma olayını Burnaby'e anlatan Ermeniler, yirmi yıl öncesine kadar böyle bir şeyin olamayacağını, son zamanlarda her şeyin daha iyiye gittiğini ve Kanun'un (Islahat Fermanı olabilir) herkese eşit uygulandığını anlatırlar. Yozgat'ta yaşayan Ermeniler ve Rumların çoğu kendi dillerinin alfabelerini kullandıkları halde bu dillerde yazamadıklarını, hemen her zaman aralarında Türkçe konuştuklarını belirten gezgin, (Burnaby, 2000:184) Yozgat'ta yaşayan Ermeni erkeklerin yakın akrabalarından başka hiç kimseye hanımını göstermediklerini yazar. Burnaby, Ermeni kadınların erkeklerin kendilerini hareme kapatmalarından dolayı eğitim görmemiş, bir köle gibi görüldüğünü anlatır. Burnaby'e göre, Yozgat'ta yaşayan bir Türk erkeği eşini boşamada pek güçlük çekmezken, Hristiyanlar bazı bakımlardan Müslümanlara nazaran daha az toleranslılardır. Yozgat'ta Türklerin çingene kadınlarının danslarını seyredebilirken, Ankara'da bunun kesinlikle yasak olduğunu anılarında belirtir (Boydaş, 2000: 184).

Yozgat'taki halkın ibadete düşkün olduğunu, camileri hep dolu gördüğünü ve dini hoşgörünün olduğunu yazan F. Burnaby, beraberindekilerle caminin içini gezmelerinden camide namaz kılanların rahatsız olmadığını, Ermenilerin kiliselerine kadınlarıyla birlikte gittiğini, erkeklerin kadınlar olmadan gidecek olurlarsa daha dikkat çektiğini yazar (Boydaş, 2000: 187). Aynı gezgin Hristiyanların din ve mezhep değiştiren kişilere karşı Türklere oranla daha hoşgörüsüz olduklarını; fakat iki din mensupları arasında herhangi bir çatışma olmadığını ve gayet iyi geçindiklerini bildirir (Şahin, 2007: 255). Doğu'daki Müslümanlar ile Hristiyanları 'birbirlerinden farklı olmayan kardeşler' olarak nitelendirmekte olan Lennep, 'Anadolu'da herkesin ortak yaşamayı öğrendiğini' belirtmektedir (Şahin, 2005: 215). Yozgat'taki Müslüman köylü halkının dürüstlüğüne hayran olan gezgin Perrot, Osmanlı idareci tabakasının ahlaksızlığı ve Batı taklitçiliğine mukabil, Türk köylüsünün açık kalpliliğini ve konukseverliğini över (Kuran, 1997: 153).

3.4 Kültürel Hayat

Yozgat'ın bu dönemde memleketin en güzel ve modern şehri olduğunu, evlerinin İstanbul evleri gibi süslü ve boyalı olduğunu belirten gezgin Kinneir, Çapanoğullarının başkentteki yenilikleri çok yakından izlediklerini, kendi adlarına yaptırdıkları Çapanoğlu Camii'ne sonradan eklenen bölümlerde barok bezemeler ve manzara resimleri yaptırdıklarını yazar. Günümüzde ayakta olmayan Çapanoğlu Sarayı'nda Avrupa yapısı saatler ve hatta bir de organ bulunuşu ve sarayın görkemli hali birçok gezgin gibi Kinneir de dikkatini çekmiştir (Renda, 2002: 265-283).

19.Yüzyıl sonlarına doğru Yozgat'ın içinde bulunduğu Bozok sancağında 50 Müslüman okulunda 4800 öğrenci öğrenim görürken (bunların tamamı erkek öğrenci), Gayri Müslimlerin gittiği 31 okulda (bunların ikisi kız okulu) 2950 öğrenci öğrenim görmekteydi. (Cuinet, 2001:31)

Ticaret maksadıyla geçici olarak gelenler dışında, yirmi kadar aileden teşekkül eden Rum cemaatinin yeni bir kilisesi, bitişğinde de okul ve hastanesinin bulunduğunu, bu hastanede Atina Tıp Fakültesinden mezun bir gencin sağlık hizmeti verdiğini yazan Perrot (Kuran, 1997:153), Anadolu'da Rumların yaşadığı her kasabada açılmış olan bu tür okullarda Yunanistan'da eğitilmiş öğretmenler tarafından Hellenizm propagandasının verildiğini gözlemler ve Anadolu Rumlarının milli uyanış içinde oldukları tespitinde bulunur (Kuran, 1997:153). Bu tespiti doğrulayan bilgilerin varlığı gezgin Perrot'un incelediği yerin nabzını iyi tuttuğun göstermektedir. Şöyle ki; 1840 yılından sonra Gümüşhane Torul'dan Yozgat'ın Akdağmadeni kazasında bulunan simli kurşun madeninde çalıştırılmak üzere getirilen

Hristiyan (İstavri) maden işçileri ilk zamanlarda kimliklerini saklama gereği duymuşlardır. 93 Harbinden sonra başlayan yıkımla birlikte Anadolu'nun birçok yerinde bulunan bu durumda kimliklerini gizleyen İstavrililer de Perrot'un belirttiği gibi bir uyanışa geçmişlerdir. Yozgat'ta bulunan Rum okulunun yanı sıra Maden kazasında da Rum okulunun bulunması ve bu okuldaki öğretmenlerin Yunanistan tarafından desteklenip burada yaşayan Hristiyanlara Yunan dilinin öğretme çalışmaları, azınlıkların düşüncelerini ifsat etmiş ve ayrılıkçı fikirlerin yayılmasını sağlamışlardır (Türkan, 2010: 161-162).

Ermenilerin de kendilerine ait okulları ve kiliseleri bulunduğunu yazan Burnaby, ziyaret ettiği 200 öğrencili Ermeni okulunda sormuş olduğu matematik sorusunu ne öğretmenlerin ne de öğrencilerin çözemediğini, bundan dolayı Yozgat'ta bulunduğu zaman zarfında kendisinin iyi bir matematikçi olarak anıldığını yazar (Boydaş, 2000: 191).

Elli günden fazla kaldığı Yozgat halkının yeniliklere uymakta herhangi bir problem yaşamadıklarını anlatan Doktor Bafıralı Yanko (Ulutürk, 2013: 355) seyahatnamesinin başka yerinde pek büyük fedakârlıklarla meydana getirilen köprü ve yollar hakkındaki kayıtsızlığın nankörlükten ileri geldiğine belirtmektedir (Ulutürk, 2013: 355). Elli beş gün bulunduğu Yozgat'ta, doktor olması yönüyle daha çok sağlık sorunları ile ilgili gözlemlerini yazan Bafıralı Doktor Yanko, Yozgat'ta ciddi salgın hastalıkların bulunduğunu, bunun sebebi olarak tuvaletlerin bir kanalizasyona bağlı olmamalarını gösterir (Ulutürk, 2013: 356).

3.5 Ticari Hayat ve Yeraltı Zenginlikleri

Ticari hayatta Türklerden ziyade Rum ve Ermenilerin etkin olduğu ve genel nüfus içindeki oranlarının çok üstünde bir yoğunlukla ticaretle uğraştıkları; 19. yüzyılın sonlarına doğru Yozgat'ta tüccarlık yapan 117 kişiden 65'inin Ermeni, 17'sinin Rum ve sadece 35'inin Müslüman olduğu arşiv belgelerinde geçmektedir (Karaca, 2005: 39). Bu durum seyyahların Yozgat'ın ticari hayatı ile ilgili vermiş oldukları bilgileri teyit etmektedir. Örneğin, Çapanoğulların Yozgat'ta bıraktığı boşluğu bir Ermeni olan Hacı Ohan'ın doldurduğunu yazan gezgin Perrot, tefecilikle servet yapmış olan bu yaşlı Ermeni'ye "Yozgat'ın Rothschild'i" sıfatını vermektedir. Hacı Ohan'ın Yozgat'ta bir hayli mülk sahibi olduğu gibi Ermenilerin hamiliğini üstlenmekle birlikte siyasetle fazla ilgilenmediğinden dolayı Ermeniler kadar Müslümanların da ona itibar ettiğini yazan Perrot şu dikkat çekici tespit de bulunur; Osmanlı toplumunda zenginlik giderek Hristiyanlar lehine yer değiştiriyor ve onunla birlikte iktidarın da yer değiştirdiği görülüyor. Perrot'un seyahatnamesinde geçtiğine göre Yozgat'ta Rumların sayısı azdır, fakat durumları iyidir. Gezgin Perrot'un anlattıklarına göre; Yozgat'ta Hristiyanların bağlarda ticari amaçla yetiştirdikleri üzümlerden şarap ürettikleri ve misafirlerine de genellikle şarap ikram etmektedirler (Karaca, 2005: 52). Lennep'e göre Ermeniler, ülkenin hemen bütün şehirlerinde olduğu gibi Yozgat ve çevresinde de yaşamakta olup bölgelerinin ileri gelen tüccar ve teknik adamlarıdır (Şahin, 2005: 217).

1830 yılında Yozgat'ı ziyaret eden C. Teixer ise, Çapanoğullarının din ve mezhep ayırmaksızın herkesi cezp etmek zekasını göstermelerinin şehrin nüfusunu on beş bine çıkardığını, Çapanoğullarının Rum ve Ermenilerin Yozgat'ın ticari hayatına katılmaları için ellerinden geleni yaptıklarını ifade etmektedir (Yurt Ans., 1984: 7650)

Çok eski zamanlardan beri Yozgat'ın ticari mallarının çıkış noktası Samsun olmuştur. Samsun'dan yola çıkarak, Havza, Merzifon, Çorum, Alaca güzergahından Yozgat'a gelen Doktor Yanko, bu bölgede en işlek iskelenin Samsun'da olduğunu yazar ve vaktiyle bin türlü imkânsızlığa maruz kalınarak at veya katır ile on üç günde varılmayan Yozgat'a bugün altı

günde veya istenilirse beş günde kolaylıkla ve rahat bir şekilde varıldığını belirtir (Ulutürk, 2013: 355). Bu kolaylıkların Yozgat'ta ticari hayatın gelişmesine katkısı olmuştur.

Barkley, Seyahat güzergâhında bulunan Ankara ve çevresinde yaşayanlardan edindiği bilgilere göre, adamın biri siyah yumuşak kayaların bulunduğu, dokuz inç kalınlığında bir maden damarı bularak bunu bir askere göstermişti. Asker dünyanın dış kabuğundaki bu tarz özelliklerini anlayan biri olduğundan, bulunan madenin kömür olduğunu açıklamıştı. Maden az miktarda tahta ile karıştırıldığında yanıyordu ama kokusu çok kötüydü. Daha sonra kaynak kapatılmıştı ama bu olay yerel yöneticilerin kulağına gittiğinde, köylülerden daman tekrar bularak bir miktar kömür göndermeleri istenmişti. Kömür Ankara'ya gönderildiğinde nasıl olduysa işe yaramaz bulunmuştu (Barkley, 2007: 99). Anlatılanlardan bulunan madenin linyit kömürü olduğunu çıkarımında bulunan yazar başka bir madenden daha bahseder. Bu maden birkaç yıl önce gümüş madeni yataklarıyla ünlenmiş olan (Akdağ) Maden köyüydü. Anadolu'da arkeolojik araştırmalar yaparken Yozgat Akdağ Madenine de giden Fransız arkeolog Tchihatcheff de eserinde, 1852 tarihinde bir Kürt çetesinin, bu maden ocaklarına yapmış olduğu bir baskın sonucunda üretimin aksadığını ve kendisinin bu madendeki üretim ocaklarını gezdiğini anlatır. (Tchihatcheff, 1867: 50) Seyyah Barkley'in gezdiği dönemde madenler çalışmıyordu. Elli mil öteye kadar tüm keresteler bitmişti, bu yüzden madenlerin çalışması için yakıtı ihtiyaç vardı. Daha önce yapılmış çalışmalarını inceleyen gezgin, madenin, köyün yakınındaki kayalık bir tepenin bayırında bulunduğunu, derinliği otuz metreyi bulan; boş bir çukur halinde olduğunu görür. Çukurun içindeki duvarlar basamaklar halinde kesilmişti ve maden cevheri insanların sırtında bu basamaklar yardımıyla dışarı çıkartılıyordu (Barkley, 2007: 205). Ayrıca köyde maden kuyularından çıkarılmış, yığınlar halinde toprak cürufoların olduğunu ve bu toprak cürufolarının taşınmasının da çok pahalıya geldiğinden bahseder. Yazar, bu madende yakıt olarak ormanlardaki ağaçların kullanıldığını, bu ormanlarında artık yetmediğini ve kapatılan bu madenin yakınlarda kömür bulunmadığı sürece tekrar açılacağını düşünmediğini belirtir (Barkley, 2007: 105). Gezgin Barkley'in gümüş madeni ile ilgili vermiş olduğu bu bilgileri, II. Abdülhamit devri Yozgat sancağı tahrirat müdürlüğü yapmış olan Osman Namık Bey'in yazmış olduğu ve devletin üst birimlerine gönderilen layihada da görmekteyiz. Bu layihada, yörenin tek madencilik alanı olan ancak geliri giderini karşılayamadığından kapatılmak zorunda kalınan Akdağmadeni kazasındaki gümüş madenlerinin yeniden faal hale getirilmesinin bölge ekonomisine büyük katkı sağlayacağına işaret edilmekte ve önceleri buranın hükümet tarafından (emin sistemine göre) işletildiği yazmaktadır. Ancak söz konusu madenden sağlanan gelirin, yapılan masrafa yetmediğini ve bu yüzden de on beş seneden beri atıl durumda (1880'den beri) bulunduğunu dile getirilir. Osman Namık Bey'in söyledikleri gezgin Barkley'in söyledikleriyle örtüşmekte; nakliye vasıtalarının yokluğu ve masrafının çokluğu nedeniyle bu madene rağbetin eskisine göre azaldığı, maden etrafında biriken cürufoların da müşteri olmasına rağmen satılmayarak hazinenin zarara uğramasına sebebiyet verildiği hususu üzerinde durulmaktadır (Özger, 2015: 25). Madende ağaç kömürü kullanılmasının Yozgat'ta zaten az olan orman arazisinin daha da azalmasına sebep olduğunu yazan Doktor Yanko; yalnız doğu tarafında kendiliğinden yetişen çam ağaçları sayılmazsa Yozgat'ın cıs çıplak kalacağını ifade eder (Ulutürk, 2013: 353).

Devlet tarafından işletilen Akdağ Madeni ile ilgili olarak seyyah Vital Cuinet da aynı sıkıntıları yazmakta ve çıkarılan gümüşün (simli kurşun) masraflarını karşılamadığı için atıl hale geldiğini belirtir. Masrafların yüksek olmasının en önemli sebebi olarak; madende teknolojinin yetersizliği ve taşıma maliyetinin yüksek olmasını gösterir. (Cuinet, 2001: 44)

F. Burnaby, Yozgat Sekili köyü ve civarının mermer bakımından zengin olduğunu, her tarafta büyük mermer parçaları bulunduğunu ve etraftaki yüzlerce yıl önce Anadolu'nun bu

bölgesinde yaşayanların taş ocaklarından yararlandıklarını gösterdiğini ifade eder (Şahin, 2007: 135). Yozgat ve çevresinde demir, gümüş, kömür gibi madenlerin bulunduğunu belirtir (Boydaş, 2000:185).

4. SONUÇ

Bir şehrin geçmişini öğrenmemizde önemli birer kaynak olan seyahatnameler, içerdikleri bilgilerle arşiv belgeleri veya diğer tür kaynakların yetersizliği durumunda daha değerli olmakta ve araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Bu bilgilerin değeri göz ardı edilmemekle birlikte, içinde bir dizi önyargıyı ve kurguyu barındırdığı unutulmamalıdır. Öncelikle, seyahat eden ve gözlemlerini kaydeden şahıs, bir tek kişidir ve kendi şahsi ve içinden geldiği kültürün penceresinden, yabancı -Avrupalı olmayan- bir kültürü gözlemlemektedir. Gördükleri ve algıladıkları parça-bölük realiteden, tutarlı bir hikâye oluşturma endişesini her zaman taşımaktadır. Her kaynağın kendi içinde bir eksikliği olduğu gibi kendi dönemlerinin bilgi toplama ürünleri olan seyahatnamelerin de kullanımlarında dikkat edilmesi gereken önemli hususların başında yazarının bazı önyargıları taşıdığını göz önünde bulundurmak gelmektedir. Yozgat'ı farklı zaman dilimlerinde, farklı niyetlerle gezen seyyahların bazılarının Hristiyan din adamı, bazısının asker, bazısının arkeolog, bazısının da doktor olduğunu görüyoruz. Herkes kendi bakış açısından şahit oldukları durumları aktarmaya çalışmıştır. Bu anlamda seyahatnamelerin tarih araştırmalarında nasıl kullanılması gerektiği, nesnel olup olmadıkları pek çok tarihçi, yazar ve araştırmacı arasında tartışma konusu olmuştur. Tartışmaların temelinde seyahatnamelerin çoğunlukla öznel bilgiler içerdiği ve seyyahların bölge ile ilgili izlenimlerini tarafsız bir şekilde yansıtmadığı görüşü ağır basmaktadır.

Her ne kadar edebi birer kaynak olmaları yönüyle üzerinde değişik çalışmalar yürütülse de seyahatnameler tarih, arkeoloji ve sanat tarihi gibi pek çok disiplin için önemli bilgileri ihtiva eden eserlerdir. Bundan dolayı seyahatnameler, sosyal tarihçiler ve şehir tarihçilerinin sıkça müracaat ettiği kaynaklardan olagelmıştır. Her dönem ve şehrin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal tarihini inceleyenler için otantik değeri olan seyahatnameler; yazdıkları coğrafya, kültür ve sosyal çevreye dair verdikleri bilgiler nedeniyle tarih araştırmaları için vazgeçilmez nitelikte birinci elden kaynaklardır diyebiliriz. Arşiv belgelerinde tam açıklanmayan veya resmi bir dille ifade edilen kimi olaylar seyahatnamelerde farklı bir şekilde karşımıza çıkabiliyor. Mesela, Çapanoğullarının şehrin kuruluşunda ve mamur hale getirilmesinden övgüyle bahseden çoğu seyyahlar, resmi kaynaklarda geçen bilgilerden farklı bir durum ortaya koyabiliyorlar. Yine seyyahların izlenimlerinde, azınlıkların günlük yaşantılarında kendilerine ait kültürü rahatça yaşadıkları ve Müslümanlarla herhangi bir problem yaşamadan hayatlarını devam ettirdiklerini görmekteyken, 20.Yüzyılın başlarında devleti oluşturan unsurlar arasında yaşanan bazı sorunların temelini de yine bu eserlerde bulabiliyoruz. Örneğin azınlık cemaatlerinin açtığı okullarda gençlerin nasıl milliyetçi fikirlerle yetiştiğini ve bunların Yozgat ve çevresinde yaşanan azınlık olaylarındaki etkisini bu seyahatnamelerde görebiliyoruz. Şehrin geçmişte çok gelişme gösterememesindeki en önemli neden olarak, ulaşım imkânlarının kısıtlılığı ve önemli güzergâhlara uzaklığı gezginlerin üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Nitekim 19.Yüzyılın başlarında önemli bir devlet madeni olarak işletilen Akdağ Madeni ile ilgili bilgi veren gezginler, bu madenin yüzyılın sonlarında atıl hale gelme sebebi olarak, ulaşım imkânlarının zorluğu ve madenin taşıma masraflarının yüksekliğini göstermişlerdir.

Şehir tarihini anlamlandırması açısından arşiv kaynaklarına dayalı çalışmaların önemi her türlü izahtan varestedir. Bu bilgiler ışığında Avrupalı bazı seyyahların anlatımıyla Yozgat'ın tarihi, nüfus yapısı, ticari ve kültürel hayatını anlattığımız bu çalışmamız biraz dar kapsamlı kalmış olabilir. Bunun sebeplerinin başında girişte de belirttiğimiz gibi şehrin tarihinin çok eskilere dayanmamış olması gösterilir. Genellikle Karadeniz veya Doğu Anadolu'ya giden seyyahların yol güzergâhı üzerinde olması sebebiyle içinden geçilen Yozgat, çok fazla gelişmemiş bir yerleşim yeri olarak anlatılmaktadır. Yararlanmış olduğumuz bazı seyahatnamelerin çevirileri yapılmış olmasına rağmen diğer birçok seyahatnamenin Türkçe çevirisi olmadığı gibi orijinalinin temini de zor olmuştur. Yozgat'la ilgili bilgi veren seyyahların izlenimlerine sanat tarihi ile ilgili bir çalışmada rastladığımız gibi bazen de mevzumuzla ilgili dönemin çalışıldığı akademik eserlerde rastlayabiliyoruz. Seyyahların kendi eserleri kadar farklı eserlerde geçen yabancıların Yozgat'la ilgili izlenimleri de çalışmamızda kullanıldı. Yayın hayatına henüz kazandırılmamış Yozgat ve çevresini anlatan seyahatnamelerdeki bilgilerin gün ışığına çıkmasıyla birlikte, Yozgat şehir tarihi ile ilgili yapılan/yapılmakta olan akademik çalışmalar bilgi yönüyle daha zengin hale geleceklerdir.

Kaynakça:

- Ağaoğlu, B. (1981) “Türkiye Seyahatnameler Kaynakçası”, İstanbul.
- Bafralı Y. (1889) Yozgat Seyahatnamesi, Ebu'z Ziya Matbaası, İstanbul.
- Barkeley, H. C. (2007) Anadolu Ve Ermenistan'a Yolculuk, (Çev: Nil Demir), Kesit Yay., İstanbul.
- Baykara, T. (2013) “Seyyahlar(Gezginler), Yeni Yerler Görmeye Meraklı İnsanlar mı? Devletlerinin Haber-Alma Görevlisi mi? Gözlemler Düşünceler”, Türk Yurdu, S. 310.
- Boydaş, N. (2000) “Kaptan Fred Burnaby Seyahatnamesinde Yozgat”, Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı, Türk Ocağı Yozgat Şubesi Yay., İstanbul.
- Burnaby, F. (2000) At Sirtında Anadolu, (Çev: Fatma Taşkent) İletişim Yay., İstanbul.
- Cuinet, V. (2001) La Turquie d'Asie VI, Les Editions Isis, İstanbul.
- Çadırcı, M. (2000) Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK Yay., Ankara.
- Duygu, S. (8 Nisan 1950) “Alman Mordtmann'ın Seyahatnamesinden”, Yozgat Haftalık İl Gazetesi.
- Duygu, S. (1953) Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları, Sayar Basımevi, İstanbul.
- Karaca, T. N. (2005) Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri, TTK Yay., Ankara.
- Kaya, M. (2012) “Charles Texier'nin Seyahatnamesine Göre 19. Yüzyılda Anadolu'nun Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Durumu”, Gazi Türkiyat Dergisi, S. 10, Ankara.
- Koç, Y. (2013) “Yozgat”, DİA., C.43, İstanbul.
- Kuran, E. (1997) “XIX Yüzyıl Anadolu Sosval ve Ekonomik Tarihi Kaynağı Olarak Yabancı Seyahatnamelerden Georges Perrot'un 'Souvenirs d'un Voyage En Asie Mineure'ü”

Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri (6-7 Haziran 1996), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yay, İstanbul.

Ocak, A. Y. (1992) Bozok, DİA, C.6.

Özger, Y. (2015) “II. Abdülhamid Döneminde Yozgat’ın Sosyo-Ekonomik Durumu”, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi C. 5 S. 9, Edirne.

Paradeisopoulos, I. K.(2015) “Analogies Between Xenophon’s Parasang and Hamilton’s Post-hour”, Greek, Roman, and Byzantine Studies V.55.

Renda, G. (2002) “Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat”, Türkler, C. 15, Ankara.

Sakin, O. (2012) Bozok Sancağı ve Yozgat, Doğu Yayınevi, İstanbul.

Sezer, H. (2003) “Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)”,Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi C.21, S. 33, Ankara.

Şahin, G. (2005) “Amerikalı Bir Misyonerin XIX. Yüzyılın Ortalarında Türk-Ermeni Kültürel İlişkileri İle İlgili İzlenimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. VII, S. 1, 2005.

Şahin, G.(2007) İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı, Gökkuş Yay., İstanbul.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük(1992). C.2, Milliyet Yay.,

Tanrikulu, M. (2014) “Johann Samuel Heinrich Kiepert’in Osmanlı Haritalarının Bir Değerlendirmesi”, Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, Vol. 6/ 2.

Tchihatcheff, P. De (1867) Asie Mineure, Paris.

Texeir, C. (2002) Küçük Asya, -Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi-, (Çev.:Ali Suat), Lâtin Harflerine Aktaran: Prof. Dr. Kâzım Yaşar Kopruman, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.

Türkan, A. (2010) "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı'da Tanassur Olayları ve Akdağmadeni'ndeki Gizli Hıristiyan İstavrililer", Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 10, Konya.

Ulutürk, M. (2013) “Dr. Bafıralı Yanko Ve Yozgat Seyahatnamesi”, Turkish Studies, V. 8/11, Ankara.

Yılmaz, Ö. (2013) “Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXVIII / 2.

Yurt Ansiklopedisi(1984) “Yozgat İli” C.10, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

<http://kirkayakdergisi.com/pdf/ozetilgincbilgiler2.pdf>, (09.06.2015).

<http://www.kizilkoca.net/?&Bid=335069>, (10.06.2015).